

О.С. Деркачова

**Збірник вправ із сучасної української
МОВИ**

**Міністерство освіти і науки України
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Кафедра філології та методики початкової освіти**

Збірник вправ із сучасної української мови

(синтаксис складного речення, повторення вивченого)

Івано-Франківськ
2014

Деркачова О.С. Збірник вправ з сучасної української мови. Синтаксис складного речення. Повторення вивченого. - Івано-Франківськ, 2014. - 60 с.

Посібник є частиною методичного забезпечення навчальної дисципліни «Сучасна українська мова з практикумом» для студентів спеціальності «Початкова освіта». У ньому підібрано цікаві вправи і завдання для комплексної роботи над складним реченням.

Посібник адресовано студентам педагогічних спеціальностей вищих навчальних закладів.

Частина 1. Складне речення

Теоретична шпаргалка

Складне речення — це речення, яке має дві або більше граматичні основи. Складні речення поділяють на складні безсполучникові, складні сполучникові (складносурядні, складнопідрядні) і складні з різними видами зв'язку.

Складносурядне речення — це складне речення, що складається з рівноправних частин.

Розділові знаки у складносурядних реченнях

Прості речення як частини складносурядних, з'єднані сполучниками і(й), та, а, але, проте, однак, зате, не те, або, чи ні ... ні, то ... то, не то ... не то та ін. розділяються комами.

Кома не ставиться:

1. Між двома питальними, спонукальними або окличними реченнями, з'єднаними сполучником і(й).
2. Між двома безособовими реченнями за умови, коли присудки цілком однорідні за значенням.
3. Між двома сурядними реченнями, коли вони мають спільний член, що стосується обох простих речень, або спільне підрядне речення.
4. Якщо частини складносурядного речення дуже поширені, або мають уже всередині свої розділові знаки, або автор хоче підкреслити їх самостійність, або далекі за змістом, то замість коми ставиться крапка з комою.
5. Якщо сурядні речення, з'єднані сполучником і(й), та(і) та й, виражають швидко або несподівану зміну подій або різке протиставлення, то перед сполучником ставиться тире.

Складнопідрядне речення — це складне речення, що складається із залежних одна від одної частин.

Розділові знаки у складнопідрядних реченнях

Кома ставиться:

1. Підрядне речення відокремлюється від головного комами.
2. Якщо підрядне речення стоїть після головного й з'єднується з ним складеними сполучниками підрядності тому що, через те що, завдяки тому що, незважаючи на те що, внаслідок того що, в міру того як, з тих пір як, подібно до того як, так що, то кома ставиться або перед усім складеним сполучником, або в середині його, але тільки один раз. Місце коми визначається змістом речення.
3. Між однорідними підрядними реченнями ставиться кома так само, як між однорідними членами в простому реченні.
4. Між однорідними підрядними реченнями, з'єднаними повторюваними сурядними сполучниками, ставиться кома, але перше під-рядне речення від головного комою не виділяється.
5. Якщо в складнопідрядному реченні збігаються два підрядні сполучники або сполучник сурядності й сполучник підрядності, то кома між ними ставиться тільки в тому випадку, якщо при вилученні підрядного речення не вимагається перебудова того речення, від якого залежить підрядне.

Кома не ставиться:

1. У словосполученнях більш ніж, менш ніж, не раніше ніж, не пізніше ніж і подібних.
2. У стійких висловах, близьких за значенням до іменної частини складеного присудка або обставини способу дії, а також у порівняннях фразеологічного типу: руки стали як лід, упав як сніп, полетів як стріла, і приніс скільки зміг, все одно який, байдуже хто та ін.
3. Якщо після головного речення перед сполучним словом або сполучником підрядності стоїть частка не або повторюваний сполучник сурядності.

4. Якщо підрядне речення, що стоїть після головного, складається тільки з одного відносного слова з прийменником чи без нього.
5. Підрядні речення, що складаються із стійких словосполучень невідомо хто (де, коли ...), хто завгодно, де попало, (є) над чим працювати тощо.
6. Якщо підрядне речення зі складеним сполучником підрядності стоїть на першому місці (перед головним), то сполучник комою звичайно не розділяється.

Складнопідрядне речення з кількома підрядними

Розрізняють послідовну, паралельну, однорідну і комбіновану підрядність.

Послідовна підрядність - це поступове підпорядкування, коли перше підрядне речення залежить від головного, друге - від першого підрядного і так далі.

Паралельна підрядність - це таке підпорядкування, за яким усі підрядні речення залежать від одного головного, але пояснюють у ньому різні члени речення або один і той же, тільки по-різному і відповідають на різні питання.

Однорідна підрядність - це таке підпорядкування, за яким усі підрядні речення залежать від одного й того ж слова головного речення і відповідають на одне і те ж питання.

Комбінована підрядність - це підпорядкування різного характеру.

Безсполучникове складне речення — це таке складне речення, частини якого поєднуються без сполучників за допомогою смислових та інтонаційних зв'язків.

Розділові знаки в безсполучникових складних реченнях

1. Якщо частини безсполучникового складного речення виражають одночасність, сумісність дій або їх послідовність і тісно зв'язані між собою за змістом, між ними ставиться кома.

2. Якщо частини безсполучникового речення зберігають певну свою самостійність за змістом, то між ними ставиться крапка з комою.

3. Між частинами безсполучникового складного речення ставиться двокрапка. Це буває в таких випадках:

- якщо в безсполучниковому складному реченні наступне речення пояснює, розкриває смисл попереднього;
- якщо в першій частині безсполучникового складного речення є слова так, такий, одно та ін., конкретний зміст яких розкривається в другій частині;
- між двома реченнями, якщо в першому з них є слова бачити, дивитись, чути, розуміти та ін., які разом з відповідною інтонацією попереджають, що далі, у наступному реченні, буде викладено якийсь факт.

Якщо в реченнях зазначеного типу немає характерної попереджувальної інтонації в кінці першого речення, то замість двокрапки ставиться кома або тире.

4. Тире в безсполучникових складних реченнях ставиться в таких випадках:

- якщо зміст частини складного речення зіставляється або протиставляється;
- якщо в першій частині безсполучникового складного речення вказується час дії, про яку говориться у другій;
- якщо в першій частині зазначається умова, при якій відбувається дія другої частини;
- якщо друга частина безсполучникового складного речення виражає наслідок або висновок із того, про що говориться в попередній частині;
- якщо в другій частині безсполучникового складного речення міститься порівняння з тим, про говориться в першій частині;

- якщо друга частина безсполучникового складного речення (приєднувальне речення) починається словами цей, такий.

Складна синтаксична конструкція - це складне речення з різними видами зв'язку. У такому реченні його частини сполучаються між собою як сполучниковим (сурядним, підрядним), так і безсполучниковим зв'язком.

Синтаксичний розбір складного речення

1. Тип речення (складносурядне, складнопідрядне, безсполучникове).
2. Сполучниковий чи безсполучниковий зв'язок, тип сполучників.
3. Види підрядних речень.
4. Характер підрядності (якщо речення складнопідрядне з кількома підрядними):
  - однорідна підрядність;
  - неоднорідна підрядність;
  - послідовна підрядність.
5. Схема речення.

Синтаксичний розбір складного речення із різними видами зв'язку

1. Тип речення.
2. Частини складного речення.
3. Кожну частину розглянути окремо як просте або складне речення.
4. Схема речення.

Пряма мова - це точно передане чуже мовлення, що передається від особи розповідача, того, хто подумав, написав, з дотриманням інтонації живого спілкування. Слова, що вказують, кому належить пряма мова і як вона висловлена, називаються словами автора. Слова автора можуть стояти перед прямою мовою, після неї, або розривати її. Слова автора вказують на особу, чие мовлення передається. Разом з тим слова автора можуть передавати реакцію мовця на якийсь факт чи подію, або його психічний стан.

Діалог - це розмова між двома особами. Різновидом її може бути полілог - розмова кількох осіб. Слова кожного учасника діалогу називаються реплікою.

Непряма мова не зберігає особливостей чужого мовлення, а передає лише основний зміст повідомлення. У непрямій мові не зберігаються особливості живого спілкування - звертання, вигуки, модальні частки, наказовий спосіб дієслова-присудка, оклична або питальна інтонація. Непряма мова передається складнопідрядним реченням, у якому головне речення передає слова автора, а підрядне передає чуже мовлення (і своє власне) як непряму мову.

Цитата - це точний, дослівний уривок з якого-небудь тексту. Цитата використовується для підтвердження або пояснення власних думок чи обстоювання суперечливих наукових положень. Цитата супроводжується вказівкою на її джерело. Є різні способи цитування - у формі прямої і непрямої мови.

Синтаксичний розбір речення з прямою мовою

1. Доведіть, що це речення з прямою мовою, назвавши слова автора і пряму мову.
2. Визначити, чим виражені слова автора і пряма мова (простими чи складними реченнями, текстом).

3. Зробіть синтаксичний розбір кожного речення (див. синтаксичний розбір простого і складного речення).

Питальник

1. Що таке складне речення?
2. Чим воно відрізняється від простого?
3. Речення *День і ніч* складне чи просте? Чому?
4. Яким може бути предикативний центр?
5. Щось пам'ятаєш про історію розвитку науки про складне речення?
6. Як розумієш змістову, структурну та інтонаційну єдності у складному реченні?
7. Які є засоби поєднань частин складного речення? А які найголовніші?
8. Які є типи складних речень?
9. Як гадаєш, чи доцільно виокремлювати складне речення як синтаксичну одиницю?
10. Чим відрізняється сукупність простих речень від складного речення?
11. Дати визначення складносурядного речення.
12. Які засоби зв'язку між частинами складносурядного речення?
13. Які сполучники сурядності ти пам'ятаєш?
14. Які розділові знаки вживаються між частинами складносурядного речення?
15. Коли між частинами ССР ставиться кома?
16. Тире?
17. Крапка з комою?
18. Коли кома між частинами ССР не ставиться?
19. Що таке складнопірядне речення?
20. Які є засоби зв'язку між частинами СІР?
21. Які є принципи класифікації СПР?
22. Назвіть структурно-семантичні типи СПР.
23. Складнопірядні речення нерозчленованої структури.
24. Складнопірядні речення розчленованої структури.
25. Назвіть сполучники пірядності.
26. Яка різниця між сполучником і сполучним словом?
27. Дай визначення безсполучниковому складному реченню.
28. Які засоби зв'язку с у безсполучниковому складному реченні?
29. Як поділяються безсполучникові складні речення?
30. У яких випадках у безсполучниковому реченні ставиться тире?
31. Двокрапка?
32. Що таке складна синтаксична конструкція?
33. Засоби зв'язку компонентів складної синтаксичної конструкції.
34. Які с засоби передачі чужого мовлення?
35. Розділові знаки при прямій мові.
36. Особливості непрямої мови.
37. Невласне пряма мова.
38. Які основні характеристики тексту?
39. Що таке період?
40. Типи зв'язку і відношень між реченнями.
41. Чому не є коректним вираз «складне речення складається з двох чи більше простих речень»?
42. Пояснить засади класифікації складних речень.
43. Як визначається характер семантико-синтаксичних відношень між частинами безсполучникового складного речення?

44. Поясніть на прикладах відмінність між непрямою, напівпрямою і невласне-прямою мовою? Чи є цілком взаємозамінними ці способи передачі чужої мови?
45. Як співвідносяться між собою і чим відрізняються композиція і архітектоніка тексту?
46. Наведіть приклади типових помилок, пов'язаних із побудовою журналістського тексту та його фрагментів.
47. Порівняйте вживання розділових знаків в українській мові та в іноземній мові, яку ви вивчаєте. Чи є відмінності? Чим вони спричинені – традицією чи внутрішньомовними закономірностями?

Вправа 1

Прочитай. Визначи прості та складні речення.

Дитячий візок

Перший відомий дитячий візок був зроблений Вільямом Кентом для третього Девонширського принца у 1733 році в Англії. Цей елегантний візок був зроблений у формі раковини і оснащений складеним дахом і двома парами коліс. Найдивовижнішим елементом було шасі: бронзова рама у формі маленьких башт - копій башт з герба Девонширського роду. Окрім того у візочку були голоблі та мініатюрна упряж для собаки.

Єдиний дитячий візочок тих часів знаходиться в Народному музеї транспорту у Франції. Деякі історики стверджують, що він був зроблений для сина Людовіка XV, який народився в 1729 році, однак директор музею вважає, що цей візок німецького виробництва і зроблений не раніше другої половини XVIII століття.

1. Зроби синтаксичний аналіз виділеного речення.
2. Знайди предикативні центри у всіх реченнях.

Вправа 2

Маєш слова. Придумай з ними складні речення.

1. Сніжинки, волохаті, танцюють, радість, огортає, душа, зоряне, небо.
2. Темрява, самотність, холод, тривога, знайти.
3. Місто, сонне, парасоля, дощ, танцює.
4. Кошеня, дрімати, сонечко, кульбабки, жовті, гратися, лапки.

Вправа 3

Добери 10 прислів'їв, які за структурою були би складними реченнями.

Вправа 4

Прочитай, спиши, розстав розділові знаки. Зверни увагу на художні засоби.

А Солодка Даруся сидить у квітнику між айстрами у трьох кроках від Марії з Василюю заплітає-розплітає давно поріділу сиву косу слухає незлобну розмову про себе і лиш тихо усміхається.

Вони таки не мають смальцю в голові а Бога в череві її сусіди бо думають що вона дурна. А Даруся не дурна вона солодка.

Ну то й що коріння жоржини загортала в ковдру? То було якраз тоді коли сніг зійшов а морози іще не попустили. Даруся роздавала по селу квіти бо так багато їх викопала восени що більше ніж бараболь у пивниці біло. Ото й понесла до хатів коло котрих ніколи не цвіли квіти. Чи була би несла голе коріння в таку студінь? Васюта чомусь не носить свого онука в садок у одних штаненятах а лиш загортає в коцик а вже тоді бере на руки та й колише крізь село. То ж така сама дитина як жива квітка.

Вправа 5

Спробуй зі складних речень зробити прості.

1. Після обіду, коли на вулиці вже майже почало смеркатися, я встала з ліжка.
2. Йоганнес пішов кудись, не сказавши мені, куди саме, не запитав, чи не хочу я піти з ним, але у цьому не було нічого страшного, бо я і так не пішла б із ним.
3. Я також відволікала його від роботи, не було очевидно, він не міг працювати, поки я була тут; і текст для картини також був йому не потрібен, чає їхати назад, завтра вранці поїду.
4. Я випила на кухні навстоячки рештки чаю з його горнятка, сперши праву руку на бік, холодний жасминовий чай з цукром і вершками, тоді поставила горнятко назад на стіл і пішла до його майстерні.
5. Здавалося, повітря довкола мене

вібрує, моя рука була трохи дивною на доторк і мені здавалося, що я не дуже добре чую. 6. Жалюзі у кімнаті-майстерні були підняті, з вікон падало світло дощового дня, усі предмети мали нечіткі, злегка розмиті контури. 7. Картини повернені до стін і накриті шматками тканини, порожній мольберт, жодної готової роботи на стіні (Ю.Германн).

Вправа 6

Прочитай поезію Б.-І. Антонина. Поясни розділові знаки. Зроби синтаксичний розбір виділених речень.

Крутиться світ весняний і зелений.

Ясень співає, і серце співа.

Пісня натхнення кружля веретеном, на веретені срібляться слова.

Ясень, осяяний сонцем, упився, перстень натхнення на серці тремтить. **Гей же, п'яній, і лети, і крутисся, пісне моїх двадцятьох і трьох літ!**

Вправа 7

Прочитай японську танка. Зроби синтаксичний розбір.

У яшмовім намисті навіть нитка

Яскраво пламеніє,

Та твоїм

Розкішним шатам Більше перли личать!

Вправа 8

Повтори просте речення. Прочитай уривок з роману Кобо Абе «Жінка в пісках». Розстав розділові знаки, проаналізуй речення. Спробуй речення з останнього абзацу перетворити на складне речення. Зроби морфологічний розбір виділених слів.

Одного **серпневого** дня пропав безвісти чоловік. **Скориставшись** відпусткою він **вирушив** до моря туди їхати півдня поїздом і більше не давав про себе знати. Всі спроби відшукати його і звернення до поліції й оголошення в газеті закінчилися невдачею. Правду кажучи зникнення людини не така вже й рідкісна подія. (...)

Раптом світло на гребені дюни погасло... За мить **увесь** краєвид поринув у темряву. Непомітно стих вітер. Це означало **що** туман знову почне здійматися. Певне завдяки швидкому заходу сонця.

Вправа 9

Розстав розділові знаки, проаналізуй складносурядні речення, зверни увагу на сполучники.

1. Кружляє листя і не чути кроків (Л. Костенко). 2. Ім'я співака знають у всіх куточках нашої Батьківщини та й за кордоном багато людей зачаровані українською піснею (О.Білаш). 3. Ніч була морозяна і чорна земля під ногами лунко дзвеніла (Ю. Смолич). 4. Червонобоким яблуком округлим скотився день поспілий і тяжкий і ніч повільним помахом руки широкі тіні чорним пише вуглем (М.Рильський). 5. Лиш храм збудуй а люди в нього прийдуть (Л.Костенко). 6. Злякано сахнувшись він мало не випустив з рук лампу і опинившись перед несподіваним вибором якусь мить завагався (К. Абе). 7. Небо там було червоне і вода в калюжах поміж молодою травою і цвіт на груші також були червоні (Гр. Тютюнник). 8. Похвали людину за її спиною і вона повернеться до тебе обличчям (В. Голобородько). 9. Вони

перетнули залізничну колію і рушили до гори (Я. Кавабата). 10. Їй було десь років сорок п'ять та йому здалося ніби він тримає в обіймах набагато молодшу за себе дівчину (Я. Кавабата).

Вправа 10

Придумай складносурядні речення за такою схемою:

1. I..., i..., i....
2. ..., але... .
3. ..., i... .
4. ... і ... .
5. ... або ....
6. ..., та й ...
7. Чи... , чи... .
8. Або..., або... .
9. То..., то...
10. Не то..., не то...

Вправа 11

Випиши з творів В. Стуса п'ять складносурядних речень. Проаналізуй.

Вправа 12

Прочитай. Перепиши. Розстав розділові знаки. Вкажи види СПР.

1. Вп'явшись нігтями в мішок і не звертаючи уваги на те що здирає шкіру на руках чоловік несамовито дряпався нагору (К.Абе). 2. Він уперше зрозумів на що здатна закохана жінка а також на що здатен він сам (Я. Кавабата). 3. Перед очима зненацька зринула постать дівчини, що подавала чай (Я. Кавабата). 4. Мудрість старших людей полягає у відсутності в них бажання пояснювати дійсність та наявності вміння сприймати речі такими як вона є ні на що не нарікаючи і не заглиблюючись у безглузді запитання. 5. А нам потрібно йти слідом, якщо ми справді хочемо побачити цю місцевість (Ю. Андрухович).

Вправа 13

Склади складнопідрядні речення зі сполучником «що» і сполучним словом «що».

Вправа 15

Накресли схеми СПР

1. Все почалося, коли дід подарував мені малесеньку зелену книжечку, яка цілком поміщалася на дитячій долоні (Н. Сняданко). 2. Алея ця, що пролягала зі сходу на захід майже перпендикулярно до залізничної колії, у променях надвечірнього сонця виблискувала сліпучо, як полірований метал (Я. Кавабата). 3. І тепер він рішуче, розрубуючи повітря руками, сходить униз, пригальмовує на слизькому, озирається і шукає поміж перших ялівцевих чагарників будь-якої стежки в долину, де немає цього вітру, холоду, пташиних криків, де вже кілька тижнів, як весна (Ю. Андрухович). 4. Про що могли розмовляти, увійшовши до лісу, двоє людей, що прожили разом дванадцять років? Звісна річ, вони мовчали (Ю. Андрухович). 5. Коли була готова перша версія гри «Live without parents» Есмеральда вирішила сама пройти всі її рівні (Н.Сняданко).

Вправа 16

Випиши з текстів Т.Прохаська 5 складнопідрядних речень, накресли схеми.

Вправа 17

Прочитай рубаї Омара Хайяма. Подумай над їх змістом. Знайди складносурядні речення, проаналізуй.

1. Для мого серця ти - мов первозданний світ,
моєму серцю ти прислала б хоч привіт.
Якби зустрівся я з тобою, моє серце
відкинуло би геть розлуки чорний гніт.
2. Мені в коханні таланить не дуже,
бо подруга до мене ще байдужа.
Бог від спокуси не застерігає,
Але й диявол поки не паплюжитьь.
3. Я в книгах не читав про лихо неозоре,
ніде ще не почув про невимірне горе.
Не знають смертні, що таке загин од спраги,
Коли з усіх боків вирує слізне море.
4. Скорботних зморщок сіть ти прибери з чола,
бо стежка не веде похмурих до села.
Урадимо не ми, як жити нам з тобою.
Ти вдовольняйся тим, що доля нам дала.

Вправа 18

Прочитай. Випиши складнопідрядні речення. Вкажи їхні види. Зроби морфологічний розбір виділених слів.

Комп'ютер

Першим програмованим комп'ютером, який міг зчитувати інструкції з перфокарт, робити розрахунки із використанням оперативної пам'яті та друкувати отриманий результат, була аналітична машина, придумана Чарльзом Беббіджем і частково побудована ним у Лондоні у **1822** -1871 роках.

Хоча Беббідж віддав на створення машини 6 тисяч фунтів власних заощаджень і 17 тисяч урядової дотації, закінчити машину не вдалося. Тисячі її рухомих деталей потребували недосяжної в ті часи якості виконання. Однак, якби її вдалося зібрати, вона змогла б виконувати ті ж функції, що й перші електронні комп'ютери.

Першу комп'ютерну дискету створив у 1950 році доктор Йохіро Накаматас з Імператорського університету в Токіо. Це винахідник, який мав 2360 патентів. Ліцензію на виробництво дискет він продав корпорації ІВМ.

Вправа 19.

Подумай, в якому реченні порівняльний зворот, а в якому - підрядна порівняльна частини.

1. Словом сильним, мов трубою, міліони зве з собою (І. Франко).
2. А поля - мов діти, ніби найвища поезія, неначе найскладніша, наука (П. Загребельний).
3. Немов стріла з натуженого лука, розлука в серце вдарила моє (М. Ткач).
4. Осяяні місячним світлом дерева стояли в цвіту, як наречені (О. Довженко).
5. Весна була для нього наче сонце (Леся Українка).
6. Без тебе я живу, немов літак, що погубив свої аеродроми (В. Коротич).
7. З краю неба насувались білі, наче молочні, хмари (М. Коцюбинський).
8. І звучить земля, як орган (П. Тичина).
9. Там хата білена, й осніжені каштани, і місяць, наче сторож, ходить коло хати (Б.-І. Антонич).
10. Мов фальшива струна, так дзвенить кожний спів (Б.-І. Антонич).

Вправа 20.

Прочитай поезію Б.-І. Антонича. Знайди художні Проаналізуй речення. Накресли схеми. Чи можна ці назвати складними синтаксичними конструкціями?

Коли співав ще камінь, мали крила змії
і Єва одягалась в черемхове листя,
тоді буйніший і хмільні ший вітер віяв
і море сяяло під зорями сріблисто.
Коли із яблуні зірвала Єва місяць,
у раї збунтувались буйногриві леви,
Адамові сини по світі розійшлися,
здвигаючи міста і тереми для Єви.

Вправа 21.

Прочитай японські танка. Випиши безсполучникові речення.

1. Додому шлях забув:

Усі стежинки

Вишневим білоцвітом замело...

У цім селі

Судилось ночувати!

2. Прийшла весна,

Вже й вишні облітають.

А сніг все йде,

І замість пелюсток

Вкриває землю і повільно тане.

3. Не спиться:

Все сумую за Ямато.

О, як немилосердно журавлі,

Над мисом цим кружляючи,

Курличуть!

Вправа 22

Накресли схеми складнопідрядних речень, визнач їхні типи

1. Витри піт солоний із чола і трудись, забувши про утому, бо людина ціниться по тому, чи вона зробила, що могла (М. Луків). 2. Пишіть листи і надсилайте вчасно, коли їх ждуть далекі адресати, коли є час, коли немає часу і коли навіть ні про що писати (Л. Костенко). 3. Лиш той гідний світлого майбутнього, хто свято шанує минуле, хто пишається героїчною історією свого народу, хто все робить для того, щоб сучасне було не менш славне, щоб вписалося воно золотими сторінками на скрижалі історії (І. Цюпа). 4. Як би ми з тобою не говорили, все рівно не зрозуміємо один одного, бо говоримо на різних мовах (Г. Тютюнник). 5. Страшні слова, коли вони мовчать, коли вони зненацька причаїлись, коли не знаєш, з чого їх почать, бо всі слова були уже чиймись (Л. Костенко). 6. Аби втратити віру до людини, не потрібно, щоб вона двічі обдурила вас (І. Вільде). 7. Коли мені не дано крил міцних, щоб я могла орлицею підбитись геть високо понад найвищі гори, то прагну я собі потоків сліз нестриманих, раптових, що рвуться з глибини самого серця джерелами живої води (Леся Українка). 8. Ріка шумить, мов млин, що мрії меле (Б.- І. Антонич).

Вправа 23

Розстав розділові знаки. Проаналізуй речення.

1. На білу гречку впали роси веселі бджоли одгули замовкло поле стоголосе в обіймах золотої мли (М. Рильський). 2. Гляне холодною водою обіллє (Марко Вовчок). 3. Людина жартує у двох випадках коли їй весело і коли їй сумно (Л. Костенко). 4. Гляну а небо як ти (В. Сосюра). 5. А ти гадав безсмертя річ проста (Б. Олійник). 6. Навкруги тиша скрізь ясно з поля вітерець віє з гаїв холодок дише (Марко Вовчок). 7. Подивилась ясно заспівали скрипки (П. Тичина). 8. Уподібнойся пальмі з міцно стиснутим скелею корінням вона прекрасно здійсмається догори (Г. Сковорода). 9. І пригадалося йому дитинство над водами хиляться лози лелека пливе в висоті (М. Рильський). 10. Плакати хотілось сльози не текли (Олександр Олесь).

Вправа 24.

Впиши складні синтаксичні конструкції

1. Ну, сам скажи, навіщо це усе, навіщо мерзти в краси холоднім саяві (Б.-І. Антонич). 2. Спочине серце під крилатим кленом, порине в море трав зелене, і тільки пісня вільна, спіла, жива, нестримна, горда, сміла ітима далі вже без мене (Б.-І. Антонич). 3. Час - він круглий, мов око, яке не дрима, та навряд чи ховатись од нього належить, бо ж до тебе претензій у нього нема, бо ж воно за богами, не блохами, стежить (Ю. Бедрик). 4. Павутинок ясніють рої, і душа в лабіринти свої вносить їх, як освячену мірку. 5. У сад мій, що чекає на світання, де музикант хміліє в тім чеканні, де друзі та вино, птахи і ружі, зійди до гурту, о моє кохання! (О. Хайям). 6. Любить Бог українця, але не признається (В. Слапчук). 7. Душа розчиняється в просторі, наче крапля в морській глибині, я надто боязкий, аби повірити в це, надто старий, аби змиритися з утратою (А. Стасюк). 8. Було ще дуже гаряче, і вітерець, який здійсмали автомобілі, проїжджаючи повз зупинку, майже не освіжав (І. Шульце). 9. Я наливаю в кавоварку стільки води, скільки потрібно для шести філіжанок, але залишаю покришку відкритою, що б не забути і не влаштувати завтра потоп (І. Шульце). 10. Ми поїхали повільніше, і мені здавалося, що ми були єдиними, хто нікого не переганяв (І. Шульце).

Вправа 24

Прочитай прислів'я, вкажи типи речень, зроби синтаксичний розбір виділених речень.

1. Добре ім'я в темряві світить. 2. Куди б ворона не літала, та все одно не буде вона соколом. 3. Що знаєш, що вмієш, те за плечима не носить. 4. Іди вперед, та озирайся назад. 5.

Не буде так, як думаєш, а буде так, як станеться. **6. Котрий кінь везе, того ще й підганяють.** 7. Учись мудрості в того, хто раніше від тебе сорочку зносив. 8. Не лише той злодій, що украв, а й той, що сховав. 9. Коли кіт спить, миші танцюють. 10. Чує кіт, де сало лежить.

Частина 2

Повторення вивченого

Вправа 1. Прочитай текст. Трохи подумай. Вкажи, які з речень прості, а які – складні.

Солодощі та ласощі

1. Цукерки люди їли з давніх-давен. 2. Щоправда, вони були мало схожі на ті солодощі, які ми можемо побачити у крамниці. 3. Сучасні люди п'ють чай із шоколадом, карамеллю або льодяниками, а ось за начинку для давньоєгипетських цукерок правили солодкі фініки. 4. Цукор був ще невідомий людям, тому солодощі готували з меду та фруктів. 5. Справжні цукерки з'явилися лише у XVIII ст. у Франції. 6. Вони були без шоколаду. 7. Тільки у 1847 р. в Англії навчилися змішувати какао-масло з какао-порошком і цукром. 8. Із цієї солодкої суміші почали робити плитки шоколаду та шоколадні цукерки.

9. Солодкими замороженими сумішами люди ласували ще у V столітті до нашої ери. 10. Китайці першими додумалися змішати шматочки фруктів, сік або мед з льодом або снігом. 11. Існує припущення, що вони ж уперше додали в цю суміш морозене молоко. 12. У Європі морозиво, а точніше, фруктовий лід, з'явилося набагато пізніше, тільки у VII ст. 13. Холодний десерт на основі молока та вершків винайшли у французькому місті Пломб'єрі тільки в середині XIX ст. 14. Звідси й походить назва «пломбір».

15. Вперше лимонад з'явився у XVII ст. у Франції: звичайнісіньку воду й лимонний сік підсолодили медом. 16. У 1767 р. англієць доктор Джозеф Прістлі після довгих експериментів нарешті одержав газовану воду. 17. Але такій воді бракувало солодкого смаку. 18. Вперше у газовану воду здогадалися додати лимонного сиропу тільки у 1883 р.

Виконай наступне:

1. Синтаксичний розбір речень: 1, 5, 7, 8.
2. Запиши словами числівники.
3. Запиши фонетичною транскрипцією такі слова: з'явився, припущення, Франції, існує, лимонад.
4. Вкажи вид 17 та 18 речень

Вправа 2. Прочитай текст. Уважно перечитай ще раз і дай відповіді на такі питання:

- 1) речення 2 просте чи складне?
  - 2) які речення тут складносурядні?
  - 3) речення 1 – односкладне чи двоскладне?
- Які види односкладних речень ти пам'ятаєш?

Хліб – усьому голова

1. Вважається, що першими пекарями були стародавні єгиптяни. 2. Вони навчилися робити тісто з борошна, води й з додаванням дріжджів. 3. Пшеничний хліб у той час був дорогим задоволенням.

4. Люди середнього статку їли хліб з ячменю, а бідняки задовольнялися злаком сорго. 5. У Стародавньому Римі були відкриті публічні пекарні, куди бідняки могли принести свої хлібні заготовки й спекти.

6. На Русі люди їли здебільшого житній хліб, або, як його називали, чорний. 7. У середні віки великі шматки хліба правили за тарілки – на них клали м'ясо, рибу та іншу їжу. 8. Вважається, що саме від них походить сучасний бутерброд.

9. Якщо на хліб з маслом, ковбасою або сиром покласти зверху ще одну скибочку хліба, вийде закритий бутерброд – сендвіч.

10. У 1762 р., щоб перекусити під час гри і не засмальцювати гральні карти, англійський герцог Сендвіч придумав покласти м'ясо та сир між двома шматками хліба. 11. Його товариші по грі попросили і собі подати: «Так само, як у Сендвіча».

Виконай наступне:

- 1) До якої групи слів належать слова *Сендвіч* і *сендвіч*?
- 2) Знайди у цьому тексті речовинні іменники.
- 3) Зроби морфологічний розбір і провідміняй числівник *1762-ий*.
- 4) У реченні 7 визначи всі частини мови.
- 5) Зроби морфологічний розбір таких слів:
публічні, вважається, якщо, на, карти, відкриті, товариші.

Вправа 3. *Маєш рецепт кекса. Запиши числівники словами, утвори зв'язний текст.*

4 (яйце), $\frac{3}{4}$ (склянка, цукор), $\frac{1}{2}$ (сік, лимон), 40 (грам, масло), 3 (столова ложка, какао), 2 (чайна ложка, розчинна кава), 2 (столова ложка, крохмаль), 4 (столова ложка, сухарі), ванілін, сіль.

Жовтки + 0,5склянки цукру + розтоплене масло + сіль + ванілін + кава (розчинити у лимонному соці) + крохмаль + сухарі.

Білки+цукор – збити. Поступово доливати у суміш.

Випікати 30 хвилин.

Вправа 4. *Маєш рецепти масок для твоєї шкіри. Запиши числівники словами, утвори зв'язні тексти.*

Маска для жирної шкіри: 2 (столова ложка, сир), 0,5 (чайна ложка, рідкий мед), 1 (яйце). Перемішати. Збити. На обличчя. 20 (хвилина)

Яблучна маска: 1 (терте яблуко), 1 (чайна ложка, мед), 4 (крапля, оливкова олія). Перемішати. На обличчя. 20 (хвилина).

Компрес для очей: 2 (чайна ложка, сметана), 1 (чайна ложка, зелень петрушки). Перемішати. Накласти на повіки. 15 (хвилина).

Пам'ятай: для масок необхідно брати лише домашні (базарні продукти).

Вправа 5. *Переписати уривок з оповідання італійського письменника Діно Буццаті, розставити розділові знаки*

1. Хочу щоб ти прийшла до мене одного зимового вечора обійнявшись ми будемо дивитися крізь шибки на самоту темних зледенілих вулиць і згадувати казкові зими які проживали разом самі того не відаючи. 2. Тими ж зачарованими стежками ти і я ступатимемо непевними кроками, разом прямуватимемо до вовчих лісів і знайомі духи шпигуватимуть за нами ховаючись у підвішених під баштами пучках мускусу а навколо кружлятимуть круки. 3. Не усвідомлюючи того ми можливо побачимо звідти загадкове життя яке на нас чекає. 4. І саме там уперше затріпочуть усередині нас божевільні й ніжні бажання. 5. Ти пам'ятаєш питаємо ми одне одного міцно обійнявшись у теплій кімнаті й ти посміхнешся мені довірливо а за вікном шаленітиме вітер. 6. Але ти я тепер пригадую не знаєш древніх казок про безіменних королів страховиська і зачакловані сади. 7. Ніколи не

проходила ти зачудована попід кронами дивовижних дерев котрі промовляють людським голосом не стукала у двері спорожнілого замку не засинала під зірками Сходу заколисана у священному човні. 8. Зимового вечора дивитися у вікно ми будемо мовчки я загубившись серед мертвих казок ти поміж інших турбот не відомих мені. 9. Я спитаю Ти пам'ятаєш але ти не пам'ятатимеш.

Знайти такі речення:

- 1) речення з відокремленими означеннями;
- 2) речення з відокремленими обставинами;
- 3) речення зі вставними і вставленими конструкціями;
- 4) речення з однорідними членами реченнями;
- 5) речення з прямою мовою;
- 6) прості речення.

Зробити фонетичний розбір слів: священний, промовляють, посміхнешся, Схід.

Вправа 6. *Скласти речення з поданими словами, вказати види омонімів:*

земля – Земля, парá – páра, по-новому – по новому, за те – зате, міна – міна, півники – півники, топити – топити, діти – діти, край – край.

Вправа 7. *Добери синоніми до поданих слів, склади речення і подумай, чи зміст слів-синонімів тотожний:*

Подолати, старий, працівник, сум, їсти, впертість, лихо.

Вправа 8. *Побудувати речення з фразеологізмами:*

Вгору піти. Всім смертям на зло. Обоє рябєє. Видно, хоч голки збирай. Товкти воду в ступі. Іудин поцілунок. Розкрити карти. Зав'язати світ. Сізіфова праця. Розрубати гордіїв вузол. Яблуко незгоди.

Добери кілька власних фразеологізмів, поясни їхнє значення та історію виникнення.

Вправа 9. *Прочитай уважно вірш Мар'яни Савки. Знайди слова, вжиті у переносному значенні.*

Вже зима, Маргарито, і ходять дерева чорні
У блакитну мечеть чи у церкву небесну – хтозна...
Ми чекаємо снігу, і грає на срібній валторні
Порцеляновий янгол на столику біля вікна.

Вже зима. Наш малесенький світ – у музичній скриньці,
Що сміється і плаче по колу, лишень заведи.
На замерзлому склі відігрієш серце крижинці –
На гарячій долоні залишаться мокрі сліди.

Вже зима, Маргарито... чи бачиш те світло навпроти?
То в маленькій кімнатці щоночі колишуть дитя.
На різдвяній ялиночці гасить ліхтарики протяг,
І кульгає годинник, і в місці холоне кутя.

Вже зима. Навманя, Маргарито, розгорнеш книгу –
А вже з неї посиплються звуки, зітхання, слова.
Три години чекати прищестя великого снігу
На порозі Різдва, на порозі Нового Різдва.
Виконай наступні завдання:

- 1) Синтаксичний розбір речень «Вже зима, Маргарито...», «То в маленькій кімнатці щоночі колишуть дитя»
- 2) Розбір слів за будовою: малесенький, скринька, ліхтарик, крижинка. Яким способом утворено ці слова?
- 3) Морфологічний розбір слів: відігрієш, лишень, вже, заведи.

Вправа 10. Прочитай «Похорон друга» Івана Ципердюка. Подумай про роль простих речень у цьому творі

1. Його поховали. 2. Перед тим, як опускали у яму, цілували в руку, а хто ближчий був небіжчику – в губи. 3. Я – в губи. 4. Аж занудило затим. 5. Чужий був якийсь, але гарний. 6. Мертвецька блідота йому пасувала.

7. Затим були поминки. 8. Багато пили, аж до безпам'ятства. 9. Багато плакали. 10. Плакав і я. 11. Біля опівночі пішов. 12. Дома ще захотів їсти. 13. Перебрав баняки. 14. Випив ще сто п'ятдесят. 15. Заснув. 16. Вранці боліла голова. 17. Підняв телефонну трубку. 18. За мить поставив. 19. Згадав: учора ж його поховали...

Виконай наступні завдання:

- 1) Вкажіть види всіх речень.
- 2) Морфологічний розбір слів: поминки, вранці, телефонний, мить.

Вправа 11. Просто прочитай. А ти знаєш, як відрізнити якісні колготки від неякісних?

Колготки

Появі у моді колготок ми зобов'язані запальному танцю рок-н-ролу. Традиційні панчохи з підв'язками заважали танцювати, і модницям довелося вдягти колготки, які до цього носили тільки спортсмени і актори. Це було в середині 50-х років, а коли на початку 60-х прийшла мода на екстремальні міні, колготки стали просто необхідні.

Перші колготки робили з шовку, потім ринок захопив нейлон. Цей революційний матеріал винайшов американський хімік Уоллес Х'юм Карозерс, працюючи дослідником у фірмі "Дюпон".

Більшість сучасних колготок виготовляють з нейлону або мікрофібри, завдяки яким колготки гігроскопічні і добре тримають форму.

Ще до складу колготок входить еластан. Маркування Лусга означає, що еластаном є лайкра - це свого роду каучукова гума, яка додає виробу еластичності й оберігає від розтягування та деформації. Відсоток лайкри зазвичай складає від 3 до 20%, але оптимально - 15%. Якщо лайкри менше, то колготки просто висітимуть.

Часто до складу дорогих теплих зимових колготок додають бавовну або вовну, а у дешевші - акрил (штучна вовна), який добре зберігає тепло, але дуже швидко скачується і втрачає вигляд.

Щільність колготок вимірюється у «денах» - від 5 до 250 den. Природно, чим більше денів, тим вони грубші. Але ціна залежить не стільки від кількості денів, скільки від кількості лайкри. Її еластична нитка перетворює панчішний виріб на другу шкіру. На легку прохолоду підійдуть колготки на 40-80 den, а міцні морози витримають колготки на 100-250 den.

До речі, з'явилися двошарові колготки з бавовною всередині і мікрофіброю зовні. Відсоткове співвідношення всіх компонентів - теж важлива інформація. Якщо вовни або бавовни менше 55%, то не сподівайтесь, що колготки зігріють вас. У колготках "бавовна плюс вовна" оптимальне рівне співвідношення.

Про кількість поліаміду (синтетичного волокна) і еластану краще теж дізнатися, оскільки вони компенсують "звичку" натуральних волокон

деформуватися і витягуватися (повинно бути не менше 10% поліаміду і 10-15% еластану).

Виконай наступне:

1) запиши фонетичну транскрипцію таких слів: компенсують, деформація, мікрофібра, більшість.

Вправа 12. Прочитай уривок. Пригадай автора і назву цієї сумної казки. Як гадаєш, автор має рацію? Розстав розділові знаки.

Вони страх як полюбляють числа. Коли ви розповідаєте їм про свого нового приятеля то їм і на думку не спаде довідатися про найголовніше. Вони ніколи не питаються А який у нього голос Які ігри він полюбляє Чи збирає він метеликів? Вони допитуються А скільки йому років Скільки в нього братів Скільки він важить Скільки заробляє його батько? Й тільки після цього вважають що знають його. Якщо скажеш їм Я бачив прегарний будиночок із рожевої цегли, з калачиками у вікнах і горлицями на даху то вони й не зможуть уявити собі таке диво. Натомість треба сказати Я бачив кам'яницю за сто тисяч франків. Отоді вони вигукнуть Яка розкіш

Якщо їм сказати Планета з котрої він прибув зветься астероїдом В 612 то це їх переконає й більше ні про що вони допитуватися не будуть. Оце так із ними завжди! Діти мають поблажливо ставитися до цього люду.

Накресли схеми речень:

1. Шойно встав уранці, дав собі лад – наведи лад і на своїй планеті.
2. Вже мільйони літ квіти ростуть з колючками й мільйони літ баранці все-таки їдять квіти, то хіба ж це не поважна річ: збагнути, чому вони так силкуються вирощувати колючки, які ні на що не годяться?
3. Якщо ти любиш квітку, яка єдина в цілому світі серед мільйонів і мільйонів зірок, то цього досить, бо ти щасливий уже від того, що дивишся на зорі.
4. Йому пригадалися вечори на рідній планеті, коли він знай переставляв стільця, щоб побачити, як сонце хилиться за обрії (якою частиною мови є слово «знай»?).
5. Людям уже ніколи щось пізнавати: вони купують у крамницях готове, але ж немає таких крамниць, де продаються друзі, тому в людей більше немає друзів.
6. Ти завжди відповідаєш за тих, кого приручив.
7. Моя таємниця проста: добре бачить лише серце.
8. Лише діти знають, чого шукають.
9. Добре, коли в тебе друг, навіть якщо доводиться гинути.
10. В цьому сонному маленькому принцові найдужче зворушує його вірність своїй квітці, образ отієї ружі, що сяє в ньому, неначе полум'я світильника, навіть тоді, коли він спить.

Вправа 13. Є такий російський дитячий письменник Григорій Остер. Він – автор доволі цікавого задачника. Маєш кілька задач із нього. Розв'яжи їх.

Задача 31

2 «А» клас побував у кабінеті стоматолога, і йому вирвали 12 молочних зубів. Після цього в кабінеті стоматолога побував 2 «Б» клас, і йому вирвали на 4 молочних зуба більше. Скільки молочних зубів залишилося у кабінеті стоматолога, якщо відомо, що один другокласник свій зуб забрав додому?

Задача 32

В учнів 3 «А» класу 56 вух, а у їхньої вчительки Олени Федорівни на 54 вуха менше. Скільки усього вух можна нарахувати на уроці у 3 «А»?

Задача 40

Скільки дірок буде у скатертині, якщо під час обіду 12 разів проткнути її виделкою, що має 4 зубці?

Задача 116

Маша вдвічі розумніша за Сашу. Саша втричі розумніша за Катю. У скільки разів Катя тупіша за Машу?

Впиши числівники з іменниками, числівники запиши словами.

Вправа 14. *Ще задачі Остера. Перепиши їх, записуючи числівники числами. І звичайно, розв'яжи ці задачі.*

Задача 108

У багатодітного татка 10 дітей. $\frac{2}{4}$ цих дітей дівчатка, а $\frac{4}{8}$ хлопчики. Скільки у багатодітного татка хлопчиків і скільки дівчаток?

Задача 166

Коцій Безсмертний народився у 1123 році, а паспорт отримав лише у 1936 році. Скільки років він прожив без паспорта?

Задача 22

З одного дерева зняли 164 груші, а з другого – 5 хлопчиків, кожний з них, сидючи на дереві, з'їв по 27 груш. Після цього з дерева зняли ще 94 груші. Скільки груш було на обох деревах?

Вправа 15. *Прочитай поезію Оксани Забужко. Про кого у ній йдеться?*

- Невже ще існують люди,

котрі читають вірші? –

спитав поет. –

Бо ж вірші – то тільки паперові серветки,
що слугують мені до промокання сліз.

Люди, котрі підбирають

Мокрі паперові серветки, –

це ті самі, що лишаються з потерпілим,

доки не приїде карета «швидкої»,

ті, що можуть подарувати квіти

незнайомій самотній жінці –

і піти собі, так і не назвавшись,

ті, хто завжди має час для заблуканих перехожих

і для старих людей.

Невже ще є такі люди? –

спитав поет. –

Бо я до них не належу...

Виконай наступне:

1) *запиши фонетичною транскрипцією слова: існують, промокання, спитав, підбирають;*

2) *зроби морфологічний розбір підкреслених слів.*

Вправа 16. *Прочитай поезію Івана Андрусяка. Які художні засоби тут можна знайти?*

Панночко з блакитними очима,

панночко з блакитними сльозами,

як мені хотілося навчитись

бути з вами і не бути з вами.

Як мені хотілося – повірте –

на вітрах проворно-пелехатих

і вдихати вас, немов повітря,

і, немов повітря, видихати.

Але ви – не ви. Як у люстерці,
роздвоїлись ви криво й лукаво,
Ви одна спинилися під серцем,
Інша ви пішли собі небавом.

І тепер в неходжену завію,
охопивши голову руками,
я один голублю власну мрію,
інший я зорію перед вами.

Роздвоїло. Стерпло. Загірчило.
Келих ночі. Крапелька отрути.
Панночко з блакитними очима,
з вами чи не з вами, чи... не бути?

Виконай наступне:

- 1) знайди всі службові частини мови;
- 2) знайди займенники, вкажи їхні розряди;
- 3) охопивши – це яка частина мови?
- 4) чи має смислове навантаження час дієслів у цій поезії?

Вправа 17. Прочитай поезію Степана Процюка. Спробуй зрозуміти.

після сьомої чашки кави
метикуєш про роль поезії
і мистецтва ввобщє
бо Зеров мав час для відгранення
клясичних кінцівок сонета
і на думку свою про Чупринку Грицька
а тому начхати
паперу нема і спілки не хоче
золота українська молодь
воно якби Леся Вкраїнка
та кашлем зайшлась винуватим
на порозі редакції
теж би сказали
добротних поезій багато
пиши вперемішку про те що нічого
нема в магазині а ціни високі
бо якби умови такі та графу Толстому
чи міг би Тургенєв тепер
купити ложу в театрі мадам Віардо
Симоненко та досить
бо все це філологічні наклепи
піді та напийся
мо' муза потім
крадькома понаслышке провідає

Виконай наступне:

- 1) спробуй розставити розділові знаки;
- 2) знайди прикметники, до яких розрядів вони належать?
- 3) знайди невідмінювані іменники.

Вправа 18. Прочитай текст. А ти щось знаєш про ароматерапію?

Магічний світ ароматів

Ароматерапія – мистецтво відновлення здоров'я, краси та комфорту. Ефірні олії та запахи дуже добре впливають на загальний стан організму, заспокоюють та зміцнюють нервову систему.

Ефірну олію лимон (а, у) застосовують для зміцнення нігтів і догляду за руками. Треба додати 2-3 краплі у крем. Це відбляє та пом'якшує шкіру.

Ефірну олію солодкого апельсин (а, у) використовують у дерматології при лікуванні проблемної шкіри. Окрім цього, вона чудово допомагає у боротьбі з целюлітом. Додай 3-5 крапель олії апельсин (а, у) до 10-15 г обраного крему для обличчя. Масажними рухами увітри крем у шкіру. Це знімає запалення, розгладжує шкіру та позбавляє луцення. Для антицелюлітної суміші змішай 2 ст. ложки рослинної олії з 3-5 краплями ефірної олії.

Ефірна олія іланг-іланг (а, у) застосовується для оздоровлення волосся. Додай 3-5 крапель ефірної олії до двох чайних ложок свого шампуню або маски для волосся.

Ефірна олія лаванди допомагає при активній пітливості ніг. Для ніг дуже корисні ванночки з олією лаванди. У теплу воду додай морську сіль та 2-4 краплі ефірної олії лаванди.

Аромат ефірної олії розмарин (а, у) чудово заспокоює, допомагає зосередитися, зміцнює нервову систему, а також надихає, пробуджує інтуїцію, інтерес до життя. Ароматні ванни з ефірною олією розмарин (а, у) покращують стан шкіри, сприяють відновленню життєвих сил (2-5 крапель на ванну). Для заспокоєння додай кілька крапель олії в аромолампу.

Виконай наступне:

- 1) спробуй знайти складні речення;
- 2) випиши слова з правильними закінченнями;
- 3) запиши лексичне значення слів: ефірна олія, лаванда, розмарин, кориця, шавлія.

Вправа 19. Прочитай, випиши власні назви, провідміняй.

Усі визначні особистості, що залишили свій слід в історії, були колись дітьми. Багато майбутніх художників і музикантів були талановитими ще з дитинства.

Вольфганг Амадей Моцарт. Син музиканта, Моцарт (1756-1791), мабуть, найвідоміший із чудо-дітей: уже в три роки він почав грати на клавесині, в чотири – читати ноти, а в п'ять – складати музику.

Людвіг ван Бетховен. Бетховен (1770-1827) почав виступати перед публікою вже у вісім років, а в 12 видав свої перші твори: 9 варіацій для фортепіано до мінор.

Марія Каллас. Названа «божественною», Марія Каллас (1923-1977) мала один із найкрасивіших сопрано в історії співу. Талановиту дівчинку вже в 11 років запресли на радіо, щоб співати в опері Пуччіні.

Клод Моне. Свої перші малюнки Моне (1840-1926) зробив ще в школі. Це були карикатури на товаришів. Згодом він став одним із засновників нового напрямку в живописі, що має назву імпресіонізм.

Пабло Пікассо (1881-1973) був художньо обдарованою дитиною. Його батько, учитель малювання, заохочував сина до малювання. У 15 років Пікассо вже мав власну майстерню, а одна з його робіт здобула премію на Національній художній виставці в Мадриді.

А що ти знаєш ще про цих людей?

Вправа 20. Прочитай африканську казку «Духи лісу». Згадай, чим казка відрізняється від оповідання. Яка мораль цієї казки?

1. Якось селянин на ім'я Тіга прийшов у священний ліс і зрубав дерево всупереч закону, встановленому вождем племені. 2. Духи, що жили в лісі, захотіли допомогти йому, і незабаром у селянина стало дуже багато колод. 3. Але коли він зібрався в зворотний шлях, духи рушили за ним. 4. Наступного дня Тіга наказав своєму сину піти на поле і прогнати птахів. 5. Але потім хлопчик зірвав стебло ще не дозрілого проса, і так само зробили всі духи. 6. Коли він повернувся додому з оберемком зелених стебел проса, Тіга дав йому ляпаса, і духи зробили те саме. 7. Хлопчика побили так, що він весь спух від синців. 8. Мати побачила його і зі слізьми кинулися йому на допомогу. 9. Заплакали всі духи лісу, і сліз було стільки, що з них утворилося озеро.

Виконай наступне:

- 1) синтаксичний розбір речень: 1, 3, 4, 5, 8;
- 2) накреслити схеми речень: 2, 6, 7, 9;
- 3) добери по 5 прислів'їв на такі теми: «Загальнолюдські цінності та чесноти», «Недоліки та вади людини», «Взаємини між людьми».

Вправа 21. Зроби морфологічний аналіз слів:

Сузір'я, приземлення, бігом (прислівник), найдавніший, безвідносний, одnodенний, зернистий, навчається, подвір'я, міжобласний, перемалював, верхи, кроком (прислівник), зневоднення, намальований, по-доброму.

Вправа 22. Виділи корені слів, простеж за чергуванням фонем у них.

Терти – натирати – натру;
увечері – вечір;
дрож – дрижати;
ходити – походження – хід;
ломити – ламати;
нога – ніг – ніжка – нозі;
горіти – гарячий;
лягти – ляжу – лежу – ліг.

Вправа 23. До поданих слів добери однокореневі, в яких наявне чергування фонем:

Рік, осінь, шість, кров, дружба, плести, береза, плакати, воля, освіта, носити, могти, сніг, бродити, допомога, бік, тривога, лежати, хода, шість, річ.

Вправа 24. Утвори нові слова від таких слів:

Ходити, нога, лити, голова, рости, сон, рука, слово, мова, кричати, день, читати, білий, поет, писати, закон, ділити, норма, ліс, дар, сосна, біг.

Вправа 25. Охарактеризуй словосполучення:

Добре вчиться, було темно, кімната відпочинку, написав був, п'ять учнів, її зошит, буду в бібліотеці, Олена Степанівна, тридцять сім, батько й мати, знає багато, більш розумний, малий на зріст, були в Одесі, перестав співати, багато читає, нехай говорить, сто п'ять, троє дітей, будемо будувати, хтось з присутніх, річ у собі, білий гриб, набити руку, тримати язик за зубами, у лісі, прийти вчасно, Верховна Рада, троянський кінь.

Вправа 26. Прочитай уривок з повісті-казки Астрід Ліндгрєн «Пенні Довгапанчоха». Розстав розділові знаки. Випиши слова, утворені за допомогою суфіксів, що надають відтінків нестливаності.

1. На околиці малесенького містечка є старий занедбаний садок у садку стоїть старий будиночок а в ньому мешкає Пеппі Довгапанчоха. 2. Їй дев'ять років і мешкає вона там самісінька. 3. Нема в неї ні мами ні тата. 4. І добре що нема бо ніхто їй не загадує йти спати саме тоді коли вона найдужче розгуляється і ніхто не силує пити риб'ячий жир коли хочеться з'їсти цукерок.

5. Тато купив цей будиночок у садку дуже давно. 6. Він хотів оселитися тут із Пеппі коли вже постаріється й не зможе більше плавати. 7. Та сталося лихо його забрала хвиля і щоб дочекатись поки він повернеться Пеппі подалася просто додому до вілли «Хованка».

Виконай наступне:

- 1) у реченні 1 старий і занедбаний – це однорідні означення чи неоднорідні?
- 2) зроби синтаксичний розбір речення 5;
- 3) яким членом речення виступає «Хованка» ?
- 4) риб'ячий жир – це один член речення чи два?
- 5) як гадаєш, маленький – малесенький, будинок – будиночок, сад – садочок, дужче - найдужче, мати – матуся можуть бути антонімами?
- 6) добери до поданих слів синоніми: лихо, їсти, мешкати, дім.

Штрафбат

Тут вправи для тих, хто не любить українську мову, тобто не відвідує наші заняття і не отримує задоволення від здобуття нових знань, а також для індивідуальників. Вони виконуються так: береш зошит у лінійку з гарненькою обкладинкою, підписуєш, а далі виконуєш усі вправи. За тиждень до іспиту здаєш викладачу. Не здаєш вчасно – готуєшся іти на перездачу за другим талоном. І не забудь, що ти ще маєш виконати інші вправи із цього збірника. Які саме – скаже викладач.

Вправа 1

Склади текст на тему «Чому я користуюся (не користуюся) косметикою». У тексті мають бути такі речення: неозначено-особове, безособове, складносурядне, складносурядне з підрядним присубстантивно-атрибутивним, безсполучникове.

Вправа 2

Склади текст на тему «Як я ставлюся до діт». У тексті обов'язково використай речення з однорідними членами реченнями і відокремленими другорядними членами речення.

Вправа 3

Прочитай уривок з твору Сергія Грабара «Шовк». Зроби синтаксичний розбір усіх речень. Не забудь надписати усі частини мови.

Її тіло віддзеркалювало мармуровою витонченістю. Що шовк у порівнянні з цим тілом? Спроба досконалості.

Вона повернула голову і засміялася – презирливо, зверхньо. В тому сміхові була перемога гордині. А ще відвертість ляпаса. Це був навіть не сміх, а швидше гарчання вгодованої дияволиці, розбещеної, лінивої у своїй розбещеності. Все могло трапитися як завжди, і я стерпів би, схиливши голову, почервонівши від образи і безсилля відповіді.

Я підняв голову, і раптом судомно стиснуло горло, повітря почало бракувати.

Боже, яка вона красива! І це тіло шовковисте, мармурове. І цей шовк пурпуровий біля її ніг. Мій подарунок. Її. Сьогодні.

Я рвучко піднявся. Ще раз подивився на неї. Яка вона все ж таки красива. І шовк. Привезений з Шекі. Пурпуровий.

Блок запитань і завдань для самоконтролю

- 1.Що вивчає синтаксис і з яких розділів він складається?
- 2.Дати визначення словосполучення.
- 3.Які типи словосполучень виділяють залежно від ступеня семантичного злиття компонентів?
- 4.Які сполучення слів не належать до словосполучень і чому?
- 5.Які типи словосполучень виділяють за будовою?
- 6.Назвати типи словосполучень за морфологічним вираженням головного слова й навести приклади.
- 7.Які типи словосполучень виділяють за семантико-синтаксичними відношеннями між головним і залежним словами? Навести приклади.
- 8.Назвати способи підрядного зв'язку між словами у словосполученні.
- 9.Які засоби вираження синтаксичних відношень у словосполученнях?
- 10.Чим речення відрізняється від словосполучення?
- 11.Які головні ознаки речення?
- 12.Як речення співвідноситься із судженням?
- 13.Назвати типи речень за метою висловлювання.
- 14.Які інтонаційні та структурні особливості розповідних, питальних, спонукальних речень? Навести приклади.
- 15.Навести приклади різних типів питальних речень і схарактеризувати їх
- 16.Що можуть виражати спонукальні речення?
- 17.Які типи речень виділяють за структурою?
- 18.Що покладено в основу поділу речень на прості й складні; двоскладні й односкладні; поширені й непоширені; повні й неповні?
- 19.Чим можуть бути ускладнені прості речення?
- 20.Яким може бути порядок слів у реченні?
- 21.У якому разі можливе відхилення від основних закономірностей порядку слів у реченні?
- 22.Дати визначення головних і другорядних членів речення.
- 23.Якими частинами мови виражається простий підмет? Навести приклади.
- 24.Чи може простий підмет виражатися словосполученням?
- 25.Схарактеризувати способи вираження складеного підмета.
- 26.Назвати типи присудків і навести приклади.
- 27.Чим виражається простий присудок?
- 28.Чим може ускладнюватися простий присудок?
- 29.Який присудок називається іменним складеним?
- 30.З'ясувати роль зв'язки в іменному складеному присудку.
- 31.Який присудок називається дієслівним складеним?
- 32.Назвати основні типи дієслівного складеного присудка.
- 33.Навести приклади речень з ускладненими іменними та дієслівними присудками.
- 34.За яких умов ставиться тире між підметом і присудком?
- 35.В яких випадках тире між підметом і присудком є факультативним?
- 36.З'ясувати типові особливості узгодження присудка з підметом.
- 37.Виписати з творів О. Олеся для дітей 10–12 простих речень із різними типами головних членів.
- 38.Які члени речення називаються другорядними? Назвати їх.
- 39.Схарактеризувати узгоджені й неузгоджені означення.
- 40.Чому прикладку вважають особливим видом означення?
- 41.На які групи поділяються прикладки за значенням?
- 42.Схарактеризувати прямі й непрямі додатки та способи їх вираження.

43. На які групи за значенням поділяються обставини? Охарактеризувати кожену групу, навести приклади.
44. Як пов'язуються другорядні члени речення з головними?
45. Дібрати з художньої літератури три прості речення та зробити повний синтаксичний розбір їх.
46. Які речення називаються односкладними?
47. Які типи односкладних речень виокремлюють у синтаксичній науці?
48. Чим відрізняються означено-особові від узагальнено-особових речень? У яких стилях мовлення вони вживаються?
49. Чим характеризуються безособові речення? Які є їх типи за способом вираження головного члена?
50. Назвати основні різновиди номінативних речень.
51. Навести приклади різних типів односкладних речень.
52. Назвати ознаки нечленованих речень.
53. Які члени речення називаються однорідними?
54. Які члени речення можуть бути однорідними?
55. Як розрізнити однорідні й неоднорідні означення?
56. Які слова називаються узагальнювальними?
57. Навести приклади речень з однорідними членами, з якими вживаються узагальнювальні слова.
58. Якими розділовими знаками відокремлюються узагальнювальні слова?
59. Дати визначення відокремленню. Назвати загальні умови відокремлення членів речення.
60. Чому відокремлюватися можуть лише другорядні члени речення? Які?
61. Яку роль виконують у реченні відокремлені уточнювальні члени речення?
62. Чому відокремленими уточнювальними членами можуть бути всі члени речення?
63. Назвати основні правила відокремлення другорядних членів речення.
64. Назвати правила відокремлення уточнювальних членів.
65. Якими специфічними особливостями характеризуються звертання, вставні й вставлені конструкції?
66. Чим може виражатися звертання? Яка форма допомагає йому виступати художнім засобом?
67. Як відрізнити звертання від підмета? Навести приклади.
68. З якою метою вживається звертання в мовленні?
69. Які розділові знаки ставляться у реченнях зі звертаннями?
90. Як відрізнити вставні конструкції від вставлених?
91. На що можуть вказувати вставні слова, словосполучення і речення?
92. Які розділові знаки ставляться у реченнях зі вставними конструкціями?
93. Яка основна функція вставлених конструкцій?
94. Якими розділовими знаками виділяються в реченні вставлені конструкції?
95. Яке речення називають складним? Навести приклади складних речень.
96. Що є спільного й відмінного між простим і складним реченнями?
97. Якими ознаками характеризується складне речення?
98. Які основні засоби поєднання предикативних частин складного речення? Схарактеризувати ці засоби.
99. Назвати типи складних речень і навести їх приклади.
100. Чим характеризуються сполучникові складносурядні й складнопідрядні речення, а також безсполучникові складні речення?
101. Які речення називають складносурядними?

102. Як співвідносяться частини складносурядних речень з граматичного і змістового боку?
103. Якими сполучниками поєднуються складносурядні речення і які семантико-синтаксичні відношення передають ці сполучники?
104. Як виражаються зіставно-протиставні відношення в складносурядних реченнях?
105. Які семантико-синтаксичні відношення між частинами складносурядного речення виражаються за допомогою розділових сполучників або, чи, а чи, то... то та ін.?
106. Яка різниця між єднальними і приєднувальними зв'язками між частинами складносурядних речень?
107. Дібрати із творів О. Довженка вісім-десять складносурядних речень різних структурних типів. Зробити їх повний синтаксичний розбір.
108. Які речення називають складнопідрядними?
109. Назвати основні структурні особливості складнопідрядних речень.
110. Якими засобами виражено семантичні й синтаксичні зв'язки між головною й підрядною частинами складнопідрядного речення?
111. На які дві структурно-семантичні групи поділяють складнопідрядні речення? Чим вони характеризуються?
112. Які типи складнопідрядних речень належать до речень нерозчленованої структури? Навести приклади.
113. Які типи складнопідрядних речень належать до речень розчленованої структури? Схарактеризувати кожний тип й навести приклади.
114. З оповідання О. Іваненко «Вербова гілка» виписати 10 складнопідрядних речень різних типів, схарактеризувати їх.
115. Які складні речення називають безсполучниковими?
116. Які основні засоби зв'язку предикативних частин безсполучникових речень?
117. Які типи безсполучникових складних речень виокремлюють у мовознавчій науці?
118. Схарактеризувати безсполучникові складні речення з однотипними й різнотипними частинами. Навести приклади.
119. Які розділові знаки ставляться між частинами безсполучникового складного речення?
120. Дібрати з художніх текстів або навести самостійно складені приклади безсполучникових складних речень із різними розділовими знаками й пояснити їх уживання.
121. Які складні речення називають багатокомпонентними?
122. Назвати типи багатокомпонентних складних речень.
123. Які є типи складнопідрядних речень з кількома підрядними? Схарактеризувати їх і навести приклади.
124. Які складні речення називають складними синтаксичними конструкціями?
125. Схарактеризувати сполучниково-безсполучникові складні речення.
126. Дібрати чотири складні речення з різними типами зв'язку, зробити синтаксичний розбір і накреслити їх схеми.
127. Що таке період, які особливості його будови?
128. Дібрати з поезій М. Рильського два приклади періодів. Завдяки чому досягнуто поділу періодів на дві виразні синтаксично інтонаційні частини? Пояснити вживання розділових знаків у періодах.
129. Яку мову називають прямою?
130. Чим характеризуються слова автора?
131. Яку мову називають непрямою?

132. Які труднощі виникають під час зміни прямої мови на непряму?
133. Що таке невласне пряма мова?
134. Що таке діалог?
135. Як передається діалог на письмі?
136. Що таке цитата?
137. Які розділові знаки вживаються у реченнях із цитатами?
138. Як можна схематично передати правила вживання розділових знаків у реченнях із прямою мовою?
139. Увести в складене вами речення цитату. Записати поданий уривок тексту, поставити потрібні розділові знаки. Дуб здавна користується у людей великою шаною згадував Береговець з поміж усіх наших дерев наймогутніший пагін землі. Не так уже й багато стрічається на Україні ось таких довгожителів. На їхніх кронах вляглася наша нелегка, але славна історія.
140. Що називається текстом? Назвати основні ознаки тексту.
141. Що таке складне синтаксичне ціле? Як воно утворюється?
142. Які засоби зв'язку використовуються для поєднання самостійних речень у складному синтаксичному цілому?
143. Як оформлюється складне синтаксичне ціле інтонацією в усному мовленні?
144. Які типи складного синтаксичного цілого виокремлюються у мовознавчій науці?
145. Схарактеризувати складні синтаксичні цілі з паралельним, ланцюговим та змішаним зв'язком.
146. Дібрати приклади складного синтаксичного цілого з паралельним, ланцюговим та змішаним зв'язком. Зробити синтаксичний аналіз.
147. Що спільного й відмінного між складним синтаксичним цілим та абзацом?

Перелік запитань на іспит

1. Предмет синтаксису. Одиниці синтаксису.
2. Синтаксичні зв'язки і відношення. Засоби синтаксичного зв'язку і побудови синтаксичних одиниць.
3. Основні типи синтаксичних зв'язків.
4. Форми синтаксичних зв'язків.
5. Поняття про словосполучення. Основні ознаки словосполучення.
6. Узгодження як тип підрядного зв'язку у словосполученні.
7. Керування як тип підрядного зв'язку у словосполученні.
8. Прилягання як тип підрядного зв'язку у словосполученні.
9. Поняття про речення. Основні ознаки речення.
10. Поняття про предикативність.
11. Поняття про модальність. Види модальності.
12. Типи речень за характером відношення до дійсності.
13. Типи речень за характером відношення до дійсності. Синкретичні функціональні різновиди цих речень.
14. Типи речень за семантикою та структурою.
15. Двоскладні речення. Головні і другорядні члени речення.
16. Типи підмета. Типи присудка.
17. Складні випадки координації підмета та присудка. Помилки при виборі форм роду та числа.
18. Означення (узгоджені та неузгоджені). Способи вираження.
19. Прикладка як вид означення.
20. Додаток (прямий, непрямий, родовий партитивний).
21. Типи обставин. Способи вираження.
22. Односкладні речення. Типи односкладних речень. Особливості їх використання.
23. Неповні речення та їх різновиди.
24. Еліптичні речення. Нечленовані речення-конструкції
25. Актуальне членування речення. Поняття теми і реми.
26. Засоби вираження актуального членування.
27. Прості ускладнені речення. Засоби ускладнення. Однорідні члени речення. Синтаксичні відношення між членами речення.
28. Однорідні й неоднорідні означення.
29. Узагальнювальні слова при однорідних членах речення. Розділові знаки при однорідних членах речення.
30. Речення з відокремленими членами. Відокремлені означення.
31. Відокремлені узгоджені й неузгоджені означення.
32. Відокремлені прикладки.
33. Відокремлені обставини. Відокремлені додатки.
34. Звертання.
35. Вставні і вставлені конструкції. Розділові знаки при них.
36. Складене речення як синтаксична одиниця. Загальна характеристика.
37. Засоби поєднання частин складного речення.
38. Основні типи складних речень (за структурою та синтаксичним зв'язком).
39. Складносурядне речення. Засоби поєднання предикативних частин складносурядного речення.
40. Класифікація складносурядних елементарних речень за типом синтаксичного зв'язку.
41. Складносурядні багатокomпонентні конструкції.

42. Складнопідрядне речення: структурні особливості, засоби зв'язку частин.
43. Структурно-семантичні типи складнопідрядних елементарних речень (речення нерозчленованої структури; речення розчленованої структури).
44. Складнопідрядні речення з кількома підрядними, їхні типи.
45. Складні безсполучникові речення.
46. Співвіднесеність складних безсполучникових речень зі складносурядними та складнопідрядними реченнями.
47. Складні безсполучникові багатокomпонентні речення.
48. Складні багатокomпонентні речення з різними видами зв'язку.
49. Період як синтаксична структура.
50. Текст як одиниця мовлення. Членування тексту.
51. Складне синтаксичне ціле: особливості побудови, засоби зв'язку компонентів.
52. Конструкції з чужим мовленням. Загальна характеристика.
53. Пряма мова.
54. Непряма мова.
55. Невласне пряма мова.
56. Діалог, цитата.

Література

1. Бевзенко С.П. Структура складного речення в українській мові. —К.: КДПІ, 1987
2. Бевзенко С.П., Литвин Л.П., Семеренко Г.В. Сучасна українська мова. Синтаксис. - К.: Вища школа, 2005.
3. Вихованець І.Р. Граматика української мови: Синтаксис. - К., 1993.
4. Коцюбинська Н.М., Коцюбинська А.І. Українська мова: Фонетика. Лексика. Будова слова. Словотвір. Морфологія. Синтаксис. - Харків, 2001.
5. Нагіна В.О., Олексенко В.П., Тихоша В.І. Структура складного речення в сучасній українській літературній мові. Посібник. - Херсон: Прогрес, 2001.
6. Пентиліук М.І., Іващенко О.В. Українська мова: підручник-комплект. - К.: Ленвіт, 2001.
7. Плиско К.М. Синтаксис української мови із системою орієнтирів для самостійного вивчення. - Харків, 1992.
8. Слинко І.І., Гувайнюк Н.В., Кобилянська М.Ф. Синтаксис сучасної української мови. Проблемні питання. - К., 1994.
9. Сучасна українська мова: Підручник / За ред. О.Д. Пономарева. - К., 2001.
10. Шкурятяна Н.Г., Шевчук С.В. Сучасна українська літературна мова: Модульний курс. - К.: Вища школа, 2007.
11. Шульжук К.Ф. Синтаксис української мови. - К.: Академія, 2004.
12. Шульжук К.Ф. Складні багатокомпонентні речення в українській мові. - К., 1986.